



PSIXOLOGIYA METODLARINING QO`LLANILISH TARTIBLARI

Sayfullayeva Sojida Saidjanovna

Toshkent shahar Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi, O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik xizmat bo'limi boshlig'i

AIFU psixologiya faoliyat turlari 1-kurs magistiranti

Raximova Indira Igorevna

Phd, Umumiy psixologiya kafedrasi dotsenti

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti

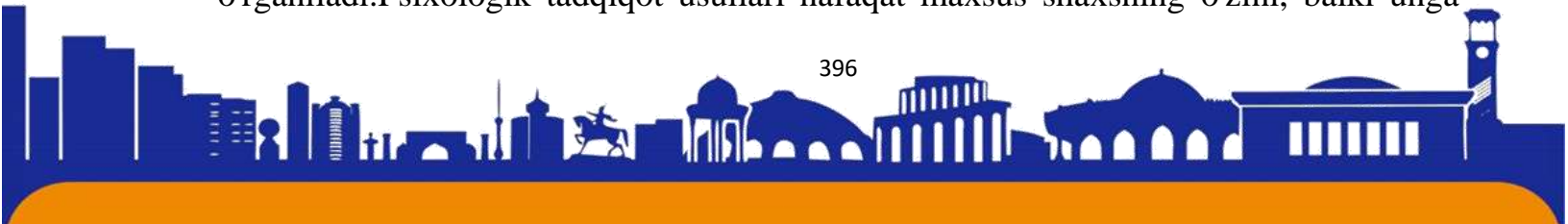
Annotatsiya

Psixologiya - bu insonni, uning ruhiy xususiyatlarini va turli vaziyatlardagi xatti-harakatlarini o'rganadigan fan. Psixologiyada mutaxassisga psixologik holatni to'g'ri baholash va tegishli xulosalar chiqarishga yordam beradigan inson tadqiqotining bir nechta asosiy usullari mavjud:

Kalit so`zlar: kuztish, so`rov, anketa, test, kuzatuv, sotsiometriya.

Asosiy qism

Psixologiya usullari - bu psixologlar ilmiy nazariyalarni yaratish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun qo'llaniladigan ishonchli ma'lumotlarni olish usullari va vositalaridir. Yaxshi usul iqtidorli tadqiqotchining o'rnini bosa olmaydi, balki unga muhim yordamdir. Psixologiyaning metodlari rivojlanish va o'zgarishlardagi psixik hodisalarni o'rganishga qaratilgan. Psixikaning hayvonot dunyosi tarixida, insoniyat tarixida yosh xususiyatlariga ko'ra jismoniy mashqlar, o'qitish va tarbiya ta'sirida, atrof-muhitning noqulay ta'siri natijasida, kasalliklar natijasida rivojlanishi va o'zgarishi o'rganiladi. Psixologik tadqiqot usullari nafaqat maxsus shaxsning o'zini, balki unga



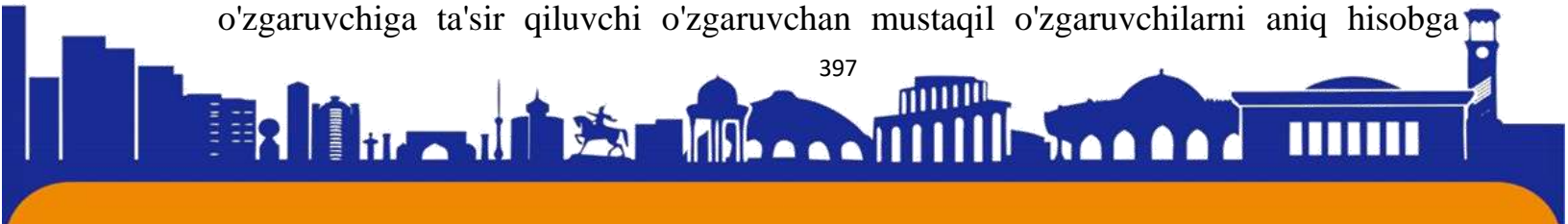


ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ta'sir qiladigan sharoitlarni ham o'rganadi. Masalan, oilada va maktabda bolaning atrofidagi vaziyatni hisobga olmasdan turib, uning shaxsiyat xususiyatlarini tushunish mumkin emas.

Psixologiyaning usullari juda xilma-xildir. Ularni tasniflashda, birinchi navbatda, haqiqiy ilmiy tadqiqot usullari va amaliyotda bevosita qo'llaniladigan usullar ajratiladi. Usullar umumiyroq va aniqroq, ko'proq yoki kamroq ilmiy bo'lishi mumkin. Ilmiy deb da'vo qiladigan psixologiyada tegishli ilmiy usullar bo'lishi kerak. Psixologiyaning asosiy usullari, boshqa ko'plab fanlar singari, kuzatish va eksperimentdir. Qo'shimchao'z- o'zini kuzatish, suhbat, so'roq va biografik usul. So'nggi paytlarda psixologik testlar tobora ommalashib bormoqda. Ruhiy hodisalarni o'rganishda odatda bir-birini to'ldiradigan turli usullar qo'llaniladi. Masalan, kuzatuv orqali qayta-qayta qayd etilgan ma'lum bir vazifani bajarayotganda xodimning chalkashligining namoyon bo'lishi suhbat orqali aniqlanishi, ba'zan esa maqsadli testlar yordamida tabiiy eksperiment bilan tasdiqlanishi kerak. Agar sezgi va tafakkurni ko'rish mumkin bo'lmasa, ular bilvosita, nafaqat o'z-o'zini kuzatish, balki amaliy ish va harakatlar orqali ham kuzatiladi. Psixologiyaning turli muammolarini hal qilish muayyan texnikalar, o'rganish usullarini qo'llamasdan mumkin emas. Har bir fan o'ziga xos usullardan foydalanadi. Tadqiqot usuli doimo u yoki bu metodologiyani, ya'ni tadqiqot usullariga qo'yiladigan umumiy talablarni aks ettiradi. Psixologik tadqiqot usullari har qanday usuldan foydalanganda kuzatilishi kerak bo'lgan ma'lum talablarga bo'ysunadi. Bular asosiy metodologik tamoyillar: xolislik, adekvatlik, rivojlanish.

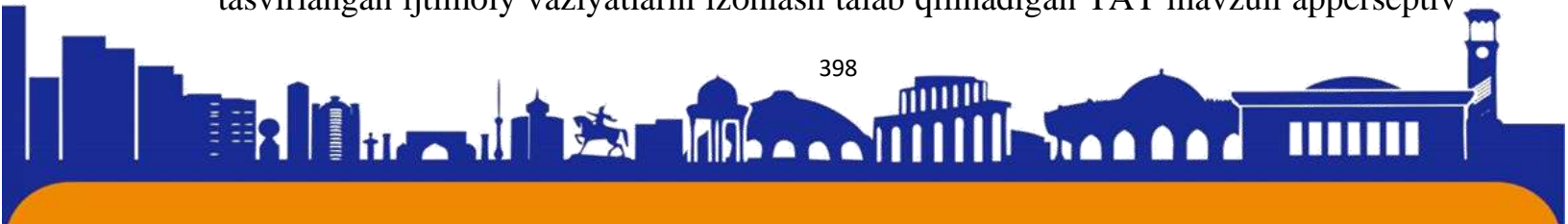
Usul (yunoncha *metodos* — biror narsaga yo'l) — muayyan maqsadga erishishga qaratilgan faoliyat usuli; o'rganilayotgan ob'ektlarning mohiyati haqidagi umumiy nazariy g'oyalardan kelib chiqadigan ilmiy tadqiqotni amalga oshirish usuli. Metodologiya - nazariy va amaliy faoliyatni tashkil etish va qurish tamoyillari va usullari tizimi, shuningdek, ushbu tizim haqidagi ta'limot. Metodologiya barcha faoliyat turlarida, shu jumladan ilmiy faoliyatda ham mujassamlangan. Kuzatish - bu psixologiya usuli; xulq-atvorning namoyon bo'lishini aniqlash va sub'ektiv ruhiy hodisalar haqida mulohazalarni olishdan iborat. Introspeksiya - bu o'z-o'zini kuzatish, kuzatish, uning ob'ekti sub'ektning o'zi ruhiy holatlaridir. Psixologiyada eksperiment (lot. *experimentum* - sinov, tajriba) psixologiyaning asosiy usuli bo'lib, qaram o'zgaruvchiga ta'sir qiluvchi o'zgaruvchan mustaqil o'zgaruvchilarni aniq hisobga





olishga asoslangan. Bu psixik hodisalarni o'rganish uchun optimal sharoitlarni yaratishdir. Bu olimning tadqiqot vaziyatiga maqsadli aralashuvini o'z ichiga oladi. Tajriba uchun aniq diagnostika texnikasi va usullari tanlanadi, ularning yig'indisi tadqiqot metodologiyasi deb ataladi.

Psixologik tadqiqot metodologiyasi - muayyan tadqiqotda qo'llaniladigan va ularning tegishli metodologiyasi bilan belgilanadigan usullar to'plami. Laboratoriya eksperimenti - barcha ta'sir etuvchi omillarni qat'iy nazorat qilgan holda, sun'iy sharoitda (maxsus jihozlangan xonalarda) olib boriladigan psixologiya usuli. Tabiiy eksperiment - o'yin, mehnat yoki o'quv faoliyatiga kiritilgan psixologik eksperiment. Aniqlash eksperimenti - mavjud ruhiy xususiyatlarni yoki tegishli fazilatlarning rivojlanish darajasini aniqlashni, shuningdek sabab va oqibatlarining o'zaro bog'liqligini bayon qilishni ta'minlaydi. Formativ (trening) eksperiment - psixologiya usuli bo'lib, unda zaruriy aqliy jarayon yoki shaxs sifatini tizimli shakllantirish amalga oshiriladi. Test - testlar yordamida tadqiqot. Test (inglizcha test - test) - standartlashtirilgan psixologik test, uning natijasida ma'lum bir aqliy jarayonni yoki umuman shaxsiyatni baholashga harakat qilinadi. Quyidagilar mavjud: qobiliyat va yutuqlar testlari, shuningdek, shaxsiyat testlari (so'rovnomalari, proektiv). Qobiliyat testlari muayyan qobiliyatlarning (xotira, fikrlash, aql, kasbiy va boshqalar) rivojlanish darajasini o'lchash uchun mo'ljallangan. Muvaffaqiyat testlari turli faoliyat (o'qish, ish va boshqalar)dagi yutuqlarni aniqlash uchun ishlatiladi. Shaxs testlari shaxsning turli xil psixologik sifatlarini (motivlar, munosabatlar, qadriyatlar, individual xususiyatlar (temperament, xarakter, emotsional holat va boshqalar) aniqlash uchun mo'ljallangan. Bunda anketa yoki proyektiv testlar qo'llaniladi. Shaxs so'rovnomalari - bu shaxsning turli xususiyatlarini o'lchashga qaratilgan so'rovnomalarning bir turi. Shaxs so'rovnomalari quyidagilarga bo'linadi: a) shaxs xususiyatlariga oid so'rovnomalari; b) tipologik anketalar; v) motivlar haqidagi anketalar; d) qiziqish so'rovnomalari; e) qiymat so'rovnomalari; e) munosabat anketalari. Proyektiv - shaxsni o'rganish usullaridan biri. Eksperimental ma'lumotlarda sub'ektning shaxsiy xususiyatlarining prognozlarini keyinchalik talqin qilish bilan aniqlash asosida. Usul bir qator proyektiv usullar (proyektiv testlar) bilan ta'minlanadi, ular orasida: a) assotsiativlar (masalan, Rorschach testi, tugallanmagan gaplar testi va boshqalar); b) izohli (masalan, rasmlarda tasvirlangan ijtimoiy vaziyatlarni izohlash talab qilinadigan TAT mavzuli apperseptiv





testi); v) ekspressiv (psixodrama, odam yoki mavjud bo'lmagan hayvonning rasmi va boshqalar). Testning haqiqiyliги (ing. validate — tasdiqlamoq, to'g'riligini e'lon qilmoq) — tadqiqot natijalarining sinovdan o'tkazish maqsadiga, ob'yektiv tashqi mezonlarga muvofiqligi o'lchovi. Haqiqiylik o'lchovi odatda test natijalarining boshqa haqiqiy testlar yoki kasbiy mezonlar natijalari bilan bog'liqlik koeffitsienti hisoblanadi. Ishonchlilik - uning yordami bilan olingan natijalarning doimiyligi, barqarorligi. Ishonchlilik testning tasodifiy shovqin omillarining buzilish ta'siriga barqarorligini, uning aniqligini ko'rsatadi. Sinovlarning ishonchliligi takroriy testlar orqali tekshiriladi. Anketa (fr. enquete — savollar ro'yxati) birlamchi ma'lumotlarni olishning uslubiy vositasidir. Savol berish - anketalardan foydalangan holda o'rganish. Modellashtirish - bu psixikaning ishlash modellari to'g'risidagi ma'lumotlar sifatida olingan natijalardan foydalangan holda psixik hodisalarning modellarini yaratish va ushbu modellarning ishlashini o'rganishdan iborat bo'lgan aqliy naqshlarni o'rganish usuli. Semantik differentsial usul - "kuchli - zaif", "yaxshi - yomon" va boshqalar kabi oldindan belgilangan qutbli ta'riflar seriyasidan foydalangan holda tushunchalarni aniqlash orqali shaxs ongining mazmuni va tuzilishini o'rganish usuli. Usul amerikalik psixolog C. Osgud tomonidan kiritilgan. Qiyosiy metod - turli guruhlardagi bir xil funktsiyani o'rganish. Uzunlamasına usul (inglizcha uzunlikdan - uzunlik) har qanday ruhiy yoki xatti-harakatlarning shakllanishi, rivojlanishi va o'zgarishi jarayonlarini uzoq muddatli ilmiy o'rganishdir. Xuddi shu mavzudagi psixik hodisalarni uzoq vaqt davomida (ba'zan bir necha yillar davomida) o'rganish va sub'ekt psixikasidagi bir qator muhim o'zgarishlarni izchil aniqlash. Egizaklar usuli - bu ikki turdagi egizaklarning psixologiyasi va xulq-atvorini solishtirishga asoslangan ilmiy tadqiqot usuli: monozigotik (bir xil genotip bilan) va dizigotik (boshqa genotip bilan). Usul insonning ma'lum psixologik va xulq-atvor xususiyatlarini genotipik yoki atrof-muhitga moslashtirish muammosini hal qilish uchun ishlatiladi.

Statistika - matematikaning nazariy va amaliy bo'limi bo'lib, ma'lumotlarni yig'ish, tasniflash va tahlil qilish bilan shug'ullanadi. Statistika uchta asosiy bo'limni o'z ichiga oladi: 1) ma'lum bir taqsimotning ma'lumotlarini tavsiflash, umumlashtirish va jadvallar yoki grafiklar ko'rinishida ko'paytirish, uning statistik xususiyatlarini hisoblash imkonini beradigan tavsiflovchi statistika; 2) ma'lum bir tanlama bo'yicha olingan natijalarni namuna olingan butun populyatsiyaga tarqatish mumkinligini





tekshirishga xizmat qiluvchi induktiv statistika; 3) korrelyatsiyani o'lchash, bu bizga ikkita o'zgaruvchining qanday bog'liqligini aniqlashga imkon beradi, shunda biz ulardan birining mumkin bo'lgan qiymatlarini boshqasini bilsak, taxmin qilishimiz mumkin.

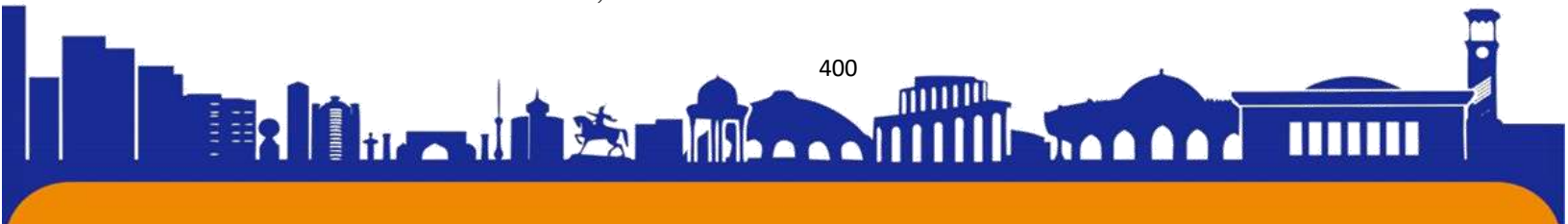
Xulosa

Psixologik tadqiqot bosqichlari:

1. Tadqiqotni rejalashtirish tadqiqot metodologiyasini tanlash va sinovdan o'tkazishni o'z ichiga oladi. Rejalashtirish, shuningdek, tadqiqotning mantiqiy va xronologik sxemalarini tuzish, kontingent va sub'ektlar sonini yoki kerakli o'lchovlar (kuzatishlar) sonini tanlash, bu matematik ishlov berish va butun tadqiqotni tavsiflash rejasi va boshqalar.
2. Tadqiqot o'tkaziladigan joy tashqi shovqinlardan izolyatsiyani ta'minlashi, sanitariya-gigiyena va muhandislik-psixologik talablarga javob berishi, ya'ni ma'lum bir qulaylik va qulay ish muhitini ta'minlashi kerak.
3. Tadqiqotning texnik jihozlanishi hal etilayotgan vazifalarga, o'rganishning butun jarayoniga va olingan natijalarni tahlil qilish darajasiga mos kelishi kerak.
4. Mavzularni tanlash ularning sifat jihatidan bir xilligini ta'minlashi kerak.
5. Tadqiqotchi (tajribachi) bajarilayotgan ishning borishiga uning barcha bosqichlarida muqarrar ravishda ta'sir ko'rsatadi.
6. Ko'rsatmalar ishni rejalashtirish bosqichida tuziladi. Bu aniq, qisqa va aniq bo'lishi kerak.
7. O'quv protokoli ham to'liq, ham yo'naltirilgan bo'lishi kerak.
8. Tadqiqot natijalarini qayta ishlash - tadqiqot davomida olingan ma'lumotlarni miqdoriy va sifat jihatidan tahlil qilish va sintez qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumiy psixologiya: O'quv-uslubiy qo'llanma / M.V. Gamezoning umumiy tahriri ostida. - M.: Os-89, 2007





ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2. <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-metody-psihologicheskikh-issledovaniy-osobennosti-i-opyt-primeneniya>
3. CATTELL, R. B. Temperament tests. I. Temperament, Brit. J. Psychol., 1933, 23, 308-29.
4. FLANAGAN, J, C. Factor analysis in the study of personality. Stanford Univ. Press, 1935.

